

ОЗНАЙОМЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
З УКРАЇНСЬКИМ НАРОДНО-ПРИКЛАДНИМ МИСТЕЦТВОМACQUITTANCE OF CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE
WITH UKRAINIAN FOLK-APPLIED ART

Стаття присвячена проблемі ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з українським народно-прикладним мистецтвом. Проаналізовано стан дослідження проблеми у працях учених, нормативно-правових документах; наголошено на актуальності та необхідності формування у дітей старшого дошкільного віку духовних, морально-етичних, художньо-естетичних та пізнавальних цінностей засобами українського народно-прикладного мистецтва. Подано визначення ключових понять дослідження: культура, українське народно-прикладне мистецтво. На основі узагальненого аналізу понять схарактеризовано авторське визначення феномену «українське народно-прикладне мистецтво», яке розуміємо як галузь мистецтва, що включає різні види художньої творчості, пов'язаної з оформленням предметів побуту, інтер'єру, одягу, прикрас, на основі ustalених народних традицій, звичаїв, стилів та способів їх виготовлення, які передаються з покоління в покоління і слугують ефективним засобом виховання художньо-естетичних смаків, патріотичних почуттів, духовності, світоглядно-ціннісних орієнтацій дітей старшого дошкільного віку. Розкрито види українського народно-прикладного мистецтва з якими ознайомлюють дітей у закладах дошкільної освіти; окреслено завдання та методичку ознайомлення дітей дошкільного віку з творами українського народно-прикладного мистецтва; схарактеризовано загальні методи та методичні прийоми, які слід використовувати вихователю в роботі з дітьми у процесі ознайомлення їх із різними видами українського народно-прикладного мистецтва. У процесі проведення експериментального дослідження виявлено низький рівень умінь дітей сприймати різні види українського народно-прикладного мистецтва, відсутність пізнавального інтересу у дітей, позитивних естетичних відчуттів. Формування у дітей старшого дошкільного віку естетичного ставлення до українського народно-прикладного мистецтва, передбачало цілеспрямовану роботу вихователя з дітьми спрямовану на формування системних знань про твори мистецтва, їх різновиди, історію виникнення, призначення; розвиток творчих здібностей. Заняття проводилися в ігровій, невимушеній атмосфері та носили творче спрямування. Підсумковий етап дослідження засвідчив позитивні зміни у рівнях сформованості у дітей старшого дошкільного віку умінь визначати характерні особливості українського народно-прикладного мистецтва, сприймати та розпізнавати їх та довіє ефективність проведеної роботи з дітьми.

Ключові слова: культура, народне мистецтво, українське народно-прикладне мистецтво, інноваційні техніки, діти дошкільного віку.

The article is devoted to the problem of familiarizing older preschool children with Ukrainian folk and applied art. The state of research of the problem in the works of scientists, regulatory and legal documents is analyzed; the relevance and necessity of the formation of spiritual, moral-ethical, artistic-aesthetic and cognitive values in children of preschool age by means of folk art is emphasized. The definition of the key concepts of the research is provided: culture, decorative and applied art, Ukrainian folk and applied art. On the basis of a generalized analysis of concepts, the author's definition of the phenomenon "Ukrainian folk applied art" is characterized, which we understand as a branch of art that includes various types of artistic creativity related to the design of household items, interior, clothing, jewelry, based on established folk traditions, customs, styles and methods of production, which are passed down from generation to generation and serve as an effective means of nurturing artistic and aesthetic tastes, patriotic feelings, spirituality, worldview and value orientations of preschool children. The types of Ukrainian folk and applied art with which children are introduced in preschool education institutions are revealed; the tasks and methods of familiarizing children with works of Ukrainian folk and applied art are outlined; the general methods and methodical techniques that should be used by the educator in working with children in the process of familiarizing them with various types of Ukrainian folk art are characterized. In the process of conducting an experimental study, a low level of children's ability to perceive artistic images of Ukrainian folk and applied art, a lack of cognitive interest in children, and positive aesthetic feelings was revealed. The formation of an aesthetic attitude to Ukrainian folk and applied art in children of older preschool age involved the teacher's purposeful work with children aimed at forming systematic knowledge about works of art, their varieties, history of origin, purpose; development of creative abilities. Classes were held in a playful, relaxed atmosphere and had a creative direction. The final stage of the study testified to positive changes in the level of formation of older preschool children in the ability to determine the characteristic features of Ukrainian folk art products, to perceive and recognize their types, and proved the effectiveness of the work with children.

Key words: culture, folk art, folk-applied art, innovative techniques, children of preschool age.

УДК 75.058:111.852-043.86-053.4
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.1.9>

Березовська Л.І.,

докт. пед. наук,
професор кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Братко Ю.В.,

магістрант освітньої програми «Дошкільна освіта»
Практична психологія в закладах дошкільної освіти
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У сучасних умовах розвитку суспільства проблема гармонійного, естетичного розвитку особистості дитини займає одне з важливих місць у теорії та практиці виховання, оскільки спрямована на

формування загальнолюдських цінностей, життєвих ідеалів, загальної культури особистості. Сприйняття і розуміння прекрасного формується з раннього дитинства, від маминої колискової до більш складних видів мистецтва, з якими зустрічається

людина упродовж життя. Народне мистецтво формує духовні, морально-етичні, художньо-естетичні та пізнавальні цінності, що передаються з покоління в покоління і розглядаються як частина матеріальної культури. Без засвоєння дітьми дошкільного віку знань про власну історію, культуру, традиції та звичаї українського народу неможливо сформувати високі морально-духовні та патріотичні почуття національну свідомість та самобутність, що так важливо у наш час. Завдання батьків, педагогів, полягає у тому, щоб допомогти дитині пізнати красу і велич надбань українського народу, його тисячолітню історію та культуру, ввести у світ прекрасного, сформувати художньо-естетичний смак, виховати справжнього патріота й громадянина України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Обґрунтування необхідності залучення дітей дошкільного віку до різних видів мистецтва, розвитку емоційної сфери, естетичного виховання відображено в нормативно-правових документах, зокрема Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Про дошкільну освіту» (2021 р.), «Базовому компоненті дошкільної освіти» (2021 р.), Стратегії національно-патріотичного виховання дітей і молоді на 2020-2025 рр. (2020 р.).

Особливості впливу народно-прикладного мистецтва на формування особистості дитини досліджено в різних аспектах, зокрема: вплив народної педагогіки на формування національної свідомості дітей (Г. Ващенко, С. Русова, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), теоретико-методичні основи естетичного виховання (І. Бех, М. Євтух, С. Гончаренко, Т. Науменко, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.), використання декоративно-прикладного мистецтва як засобу виховання духовності (Б. Бойчук, Є. Демченко, Г. Івашків, О. Ковальчук, М. Левицька, М. Станкевич та ін.), формування естетичного ставлення до декоративно-прикладного мистецтва (В. Григоренко, Н. Мамчур, Л. Оршанський, І. Савчук та ін.). У працях учених українське народно-прикладне мистецтво розглядається як один із важливих засобів виховання та навчання дітей дошкільного віку, який розкриває витоки духовної культури, життя та побут українського народу, формує художній смак та естетичні цінності у дітей, вчить бачити і розуміти прекрасне.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз та узагальнення наукових джерел свідчить про те, що на сьогодні потребує ґрунтовного дослідження проблема ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з українським народно-прикладним мистецтвом. Серйозного занепокоєння викликає недооцінка загальнолюдської культури, що спричиняє кризу духовно-морального розвитку та виховання особистості дитини. Отож складається об'єктивне

протириччя між потребою суспільства в національно свідомих громадянах, із високим рівнем загальнокультурних, морально-духовних цінностей та надзвичайно низьким рівнем її сформованості, що актуалізує потребу ознайомлення дітей дошкільного віку з багатством народного мистецтва, розвитку національної свідомості, формування творчих здібностей, почуття прекрасного.

Мета статті – полягає у висвітленні особливостей ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з українським народно-прикладним мистецтвом.

Виклад основного матеріалу. Культуру і побут українського народу важко уявити без виробів народного мистецтва, яке висвітлює життя українців, їх естетичні, духовно-моральні та культурні цінності, художні смаки, що формувалися впродовж багатьох поколінь. Елементи національної творчості присутні в предметах декоративно-прикладного мистецтва, елементах одягу, національної кухні, фольклору, речах домашнього вжитку та побуту.

Національна культура українського народу багата та розмаїта. У ній акумульовано звичаї, закони та обряди, етапи розвитку та життя людей того чи того регіону. На сьогодні феномен «національна культура» використовується у двох вимірах: як сукупність надбань загальнолюдської свідомості та сфера духовних інтересів суспільства. Між поняттями «особистість» і «культура» існує тісний взаємозв'язок, оскільки особистість, з одного боку – це індивідуальний, суспільний носій культури, а з іншого – суб'єкт, творець культури, що формується через призму власних світоглядних переконань, ціннісних орієнтацій.

Для дослідження важливим є з'ясування сутності поняття «культура».

Так, в Українському педагогічному словнику С. Гончаренка феномен культура (від лат. *cultura* – виховання, освіта, розвиток) тлумачиться у двох поняттях. У ширшому – як «сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюється в результатах продуктивної діяльності». У вузькому, як сфера духовного життя суспільства, що включає виховання, освіту, духовну творчість (особливо мистецьку), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування. Учений під означеною дефініцією розуміє «рівень освіченості, вихованості людей та рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [3, с.182].

Т. Лутаєва феномен «культур» потрактовує як специфічне об'єднання людей і формування духовної свідомості окремої особи [5, с. 9].

На думку Т. Шмельової культура – це система цінностей, норм, зразків поведінки, способів і прийомів людської діяльності в її матеріальному та духовному вимірі [9].

Таким чином, поняття «культура» явище багатогранне, оскільки включає систему цінностей, поведінкові норми, мову, релігію, мораль, духовність, усну народну творчість, звичаї, традиції, обряди тощо. Загальні основи культури особистості, художньо-естетичної в тому числі, формуються у результаті ознайомлення дітей із творами мистецтва. Особлива роль належить українському народно-прикладному мистецтву, яке розглядається як важливий засіб духовності, патріотизму, формування естетичних смаків, проявів творчості та інтелігентності.

У процесі виховання національної свідомості, морально-духовних та художньо-естетичних цінностей вагоме місце займає українське народно-прикладне мистецтво.

У словнику декоративно-ужиткового мистецтва подано визначення поняття «народне мистецтво», яке розглядається як «вид народної творчості в галузі архітектури, образотворчого і декоративно-ужиткового мистецтва» [4, с. 72].

О. Бованенко вживає термін «декоративно-прикладне мистецтво», яке визначає як галузь декоративного мистецтва, що спрямована на створення художніх виробів, що характеризуються декоративною образністю й практичним використанням у побуті [1, с. 3].

Різноманітно подає визначення поняття «декоративно-прикладне мистецтво» Л. Оршанський. Так, з одного боку, учений розглядає його як вид художньо-трудової діяльності, а з іншого – результат творчої праці особистості, втілений у довершеному художньому творі [7].

На думку Н. Мамчур «народне декоративно-прикладне мистецтво» – це складник національної культури, що базується на етнічній специфіці та традиційності. Він не обмежується історичними рамками досвіду окремих людей, а передає багатогранні надбання української нації [6].

У дослідженні феномен «українське народно-прикладне мистецтво» розуміємо як галузь мистецтва, що включає різні види художньої творчості, пов'язаної з оформленням предметів побуту, інтер'єру, одягу, прикрас, на основі усталених народних традицій, звичаїв, стилів та способів виготовлення, які передаються з покоління в покоління і слугують ефективним засобом виховання художньо-естетичних смаків, патріотичних почуттів, духовності, світоглядно-ціннісних орієнтацій дітей дошкільного віку.

Найдавніший спосіб оздоблення, декорування – це виконання орнаментів по дереву та металу. До деревообробництва входять такі галузі, як: теслярство, столярство, бондарство, токарство, різьбярство, іграшкарство та ін. Наступним видом народно-прикладного мистецтва є художня кераміка, якою прикрашають предмети побуту (горщики, глечики, миски). Ткацтво представлено

виготовленням тканин, килимів, скатертин, доріжок та ін. Найпоширенішим видом народної творчості є вишивка. Різноманіття орнаментів, композицій не поступаються жодному із видів декоративно-прикладного мистецтва. Кожен регіон славиться своєю кольоровою гамою, орнаментом та технікою вишивки. Кушнірство – представлено виготовленням виробів із шкіри свійських і диких тварин. Це кептарі, кожухи, взуття (чоботи, постолі), сумки, пояси тощо. Писанкарство – це орнаментування пташиних яєць є однією із форм народного малювання. До класичних видів писанок відносять: крашанки, галунки, дряпанки, шкрябанки, крапанки та ін. Витинанка – це вирізування симетричних візерунків, створення художніх образів. Види українського народно-прикладного мистецтва, які використовуються в роботі з дітьми дошкільного віку представлено на рис. 1.

Рис. 1. Види українського народно-прикладного мистецтва, які використовуються в роботі з дітьми у ЗДО

У Базовому компоненті дошкільної освіти [2021 р.], освітній напрям «Дитина у світі мистецтва» передбачено формування у дітей дошкільного віку мистецько-творчої компетентності, результатом якої є елементарна обізнаність дитини у різних видах мистецтва (художньо-продуктивній, музичній, театральній), ціннісне ставлення до мистецтва і мистецької діяльності, прагнення сприймати мистецтво [8, с. 22].

Важливим завданням ознайомлення дітей з українським народно-прикладним мистецтвом у роботі з дітьми є виховання любові до витоків культури рідного краю, своєї Батьківщини, народу, усвідомлення національної самобутності.

Ознайомлення дітей з різними видами українського народно-прикладного мистецтва відбувається поступово. Спочатку необхідно сформувати у вихованців інтерес до історії рідного краю, ознайомити із традиціями та звичаями українського народу, народними ремеслами. У процесі надання

інформації, важливо слідкувати за тим, як діти її сприймають, які емоції переживають. Роботу слід починати з розгляду предметів, із якими діти вже знайомі, що позитивно впливає на емоційне сприймання, забезпечує погляд на предмет по-новому. Так, виділяючи загальне, вихованці помічають те, на що раніше не звертали увагу.

Методика ознайомлення дітей з творами українського народно-прикладного мистецтва включає такі етапи роботи:

– перший етап – засвоєння національної й загальнолюдської культурної спадщини українського народу, виховання у дітей бережливого ставлення до народного мистецтва, усвідомлення власної причетності до традицій та звичаїв свого народу, формування активної громадської позиції та патріотизму;

– другий етап – формування знань про різновиди українського народно-прикладного мистецтва, його регіональні особливості, що виявляються у кольоровій гамі, способах і прийомах оздоблення;

– третій етап – формування навичок і прийомів роботи з матеріалом, розвиток творчих умінь і здібностей дітей, стійкого інтересу до художньо-естетичної культури [2].

До загальних методів та методичних прийомів, які слід використовувати вихователю в роботі з дітьми у процесі ознайомлення їх із різними видами українського народно-прикладного мистецтва відносять: розгляд ілюстрацій із зображенням предметів побуту; екскурсії до музеїв, народних світлиць; мистецтвознавча розповідь про різні види народного декоративно-прикладного мистецтва з демонстрацією взірців різноманітних виробів народних умільців; дидактичні ігри; тематичні заняття та бесіди; спостереження дітей за виготовленням виробів майстрами; використання малих фольклорних жанрів (прислів'я, приказки, народні пісні тощо) [2].

Задля визначення у дітей старшого дошкільного віку умінь сприймати художні образи українського народно-прикладного мистецтва було проведено експериментальне дослідження, яке засвідчило, що більшість дітей (57,4 %) не мають ґрунтовних знань та стійкої потреби в розумінні та пізнанні творів українського народно-прикладного мистецтва, відсутні позитивно-естетичні відчуття, пізнавальний інтерес.

Формування у дітей старшого дошкільного віку естетичного ставлення до українського народно-прикладного мистецтва, передбачало цілеспрямовану роботу вихователя з дітьми, яка включала: формування у дітей системних знань про твори мистецтва, їх різновиди, історію виникнення, призначення; вироблення естетичних смаків, розвиток творчих здібностей, бажання вносити елементи прекрасного; самостійне розглядання творів мистецтва;

зосередженість на засобах вираження (колір, форма, композиція, елементи оздоблення); розвиток естетично-творчого потенціалу особистості.

Зауважимо, що ефективність вирішення означених завдань залежить від вміння вихователя взаємодіяти з дітьми, створювати атмосферу невимушеного спілкування, організовувати партнерську взаємодію, забезпечувати самостійну, творчу діяльність дітей, пізнавальну активність, стимулювати до висловлення власної естетичної позиції.

На формувальному етапі дослідження використовували інноваційні технології в роботі з дітьми, зокрема, працюючи з папером використовували техніку орігамі, витинанку, сторітеллінг, квлінг, декупаж, нитки, природний матеріал (гілочки, насіння, крупи, листя тощо). На заняттях із образотворчої діяльності техніку ґратаж, штампування, жмакання папір, воскову свічку, набризг зубною щіткою та ін. На заняттях із ліплення використовували глину, солоне тісто та ін. У процесі виконання дітьми робіт, вихователь стимулював їх до розмови, пропонував розповісти, яким орнаментом дитина буде оздоблювати виріб, яку техніку та кольорову гаму використає, який настрій та емоції переживає, яке призначення виробу, що їй про нього відомо тощо. Заняття проводили в ігровій, невимушеній атмосфері та носили творче спрямування.

Після проведеної роботи на контрольному етапі дослідження вихованці засвідчили суттєві зміни у рівнях сформованості у дітей старшого дошкільного віку умінь визначати характерні особливості видів українського народно-прикладного мистецтва, сприймати та розпізнавати їх. У ході бесіди з вихователем діти демонстрували знання про різновиди українського народно-прикладного мистецтва, виразально-зображувальні засоби, правильно співвідносили їх із різними жанрами. У процесі самостійного виконання робіт вдало поєднували кольори, пропорційно розташовували їх на площині виробу, добирали орнаменти, використовували різні техніки для створення та оздоблення композиції, виявляли творчі здібності, пізнавальну активність, естетичну насолоду від сприйняття предметів.

Висновки. Таким чином, цілеспрямована робота вихователя з дітьми, використання інноваційних технік, добір ефективних форм та методів організації занять сприяли ефективному ознайомленню дітей із українським народно-прикладним мистецтвом. Запропонована методика роботи з дітьми старшого дошкільного віку засвідчила підвищення рівнів обізнаності дітей із різними видами українського народно-прикладного мистецтва, вмінням розрізняти їх за змістом матеріалу, засобами виразності, характерними ознаками; забезпечила емоційно-ціннісне сприймання об'єктів українського декоративно-прикладного мистецтва, художній смак, уміння бачити і розуміти прекрасне в мистецтві. Перспективи подальших наукових розвідок

убачаємо в розробленні методичних рекомендацій для вихователів закладів дошкільної освіти щодо ознайомлення дітей старшого дошкільного віку з українським народно-прикладним мистецтвом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бованенко О. О. Формування художньо-естетичної культури студентів педагогічних університетів у процесі декоративно-прикладної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2018. 284 с.
2. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2003. 206 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
4. Запаско Я. П. Декоративно-ужиткове мистецтво. Словник. Т. 2. Львів, Афіша. 2000. 400 с.
5. Лутаєва, Т. В., Кайдалова Л. Г. Педагогічна культура : навч. посіб. Харків : НФаУ, 2013. 156 с.
6. Мамчур Н. С. Виховання естетичних смаків у майбутніх філологів засобами народного декоративно-прикладного мистецтва в процесі позааудиторної роботи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Умань, 2012. 22 с.
7. Оршанський Л., Доліновська Г. Формування художньої культури особистості вчителя у контексті глобалізації. *Молодь і ринок*. 2010. № 6. С. 22-26. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2010_6_7
8. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти в Україні. Наказ МОН від 12.01.2021 року № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-v-ukrayini>
9. Шмельова Т. В. Культура як об'єкт дослідження польської та української педагогіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 2. С. 269-272. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2017_2_70